

ETNOFILOLOŠKA BAŠTINA U BISKU KOD TRILJA

Strukan, Marina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:736723>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

ETNOFILOLOŠKA BAŠTINA U BISKU KOD TRILJA

MARINA STRUKAN

SPLIT, 2021.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

ETNOFILOLOŠKA BAŠTINA U BISKU KOD TRILJA

Studentica
Marina Strukan

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2021. godine

Sadržaj

1. UVOD	4
2. PREDAJE.....	5
2.1. Mitske predaje	5
2.1.1. Vile.....	6
2.2. Demonološke predaje	7
2.2.1. Mora.....	7
2.2.2. Vještice.....	8
2.2.3. Manjinjorgo.....	8
3. USMENOKNJŽEVNE MIKROSTRUKTURE	9
3.1. Izreke i poslovice	9
3.2. Zagonetke	12
4. CRKVENO-PUČKA BAŠTINA	12
4.1. Advent.....	13
4.2. Sveta Barbara.....	13
4.3. Sveti Nikola	14
4.4. Bezgrješno začće blažene Djevice Marije	14
4.5. Sveta Lucija	15
4.6. Badnjak	15
4.7. Božić.....	16
4.8. Sveti Stjepan prvomučenik	17
4.9. Sveti Ivan evanđelist.....	18
4.10. Nevina dječica.....	18
4.11. Silvestrovo	18
4.12. Nova godina	19
4.13. Vodokršće (Sveta tri kralja)	19

4.14.	Pokladi	20
4.15.	Cvjetnica	21
4.16.	Sveto trodnevlje	21
4.17.	Uskrs	23
4.18.	Sveti Ivan Krstitelj	24
4.19.	Sveti Matej	25
4.20.	Svadbeni običaji	25
5.	ZAKLJUČAK	28
6.	LITERATURA	29
	Sažetak	32
	Summary	33

1. UVOD

Svaki narod ima svoju tradiciju i običaje koji ga čine posebnim i izdvajaju od drugih, a svi ti običaji čine vrlo bogatu kulturnu baštinu, kako materijalnu, tako i onu nematerijalnu. Nju se nastoji njegovati i sačuvati prenošenjem običaja s generacije na generaciju, a mnogi su pronašli svoje vječno mjesto pod suncem zahvaljujući narodu koji ne dopušta da nestanu. Kako se u narodu kaže, *bolje da umre selo nego običaj*.

Upravo je jedno malo selo glavna tema ovog rada, nalazi se u Cetinskoj krajini i smješteno je u Kotlini tik ispod Mosora, a zove se Bisko. Iako broji niti petsto stanovnika, ono čuva mnogo lijepih priča i tradicija iz mladosti njegovih starosjedioca. Unatoč tome što se čini kako se danas tradicija nedovoljno njeguje, u vrijeme kada brzi napredak gazi sve ono staro i autentično, ipak još uvijek ima onih koji se sjećaju kako je bilo nekad. Jedna od njih je i kazivačica pok. Marija Šimundža, koja je u Bisku živjela cijeli svoj život i čija su vjerna sjećanja doprinijela prikazivanju svega onog autohtonog od čega je sazdano ovo malo dalmatinsko selo. Njezina sjećanja, ali i ona mnogih prije nje, ono su što čini srž usmene književnosti, koja je imala velik utjecaj u hrvatskoj pisanoj književnosti svih razdoblja koja u svojoj strukturi nosi mnoge komponente poetike usmenog stvaralaštva.¹ Usmena književnost sadrži višestoljetne i višemilenijske pouke i poruke, a namjena joj je utilitaristička, didaktička i edukativna.² Ona je počelo svega onog što nam je od književnosti i tradicije danas dostupno, a osim na izjave kazivačice, ovaj rad će se oslanjati na takve radove te uz pomoć njih prikazati etnofilološku baštinu sela Biska.

Bisko se spominje već 1322. godine, a dvjestotinjak godina nakon nastaju i prvi popisi bišćanskih kuća i njihovih domaćina. Svi ti podatci sačuvani su i danas, što je prava rijetkost, obzirom da podataka o seoskom stanovništvu unutarne Dalmacije prije 17. stoljeća gotovo da i nema. Ono što se iz tih spisa moglo doznati jest da se u Bisku zadržalo starosjedilačko stanovništvo i tijekom vladavine Osmanlija, što ga čini možda i jedinim selom u Sinjskoj krajini koje je u to vrijeme sačuvalo staru crkvu, vlastitu župu i barem od 1618. godine posebnog župnika glagoljaša. Službeno je pod zaštitom svetog Mihovila, ali mještani kao glavnog sveca zaštitnika slave svetog Mateja, apostola i evanđelista, ili, kako narod govori, svetog Matiju.

¹ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 8.

² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 9.

Zbog toga što je vjera utkana u same začetke ovog sela, mnogi su običaji upravo oni crkveni, a tiču se blagdana i svetaca. Osim crkveno-pučke baštine (godišnji narodni običaji određenih blagdana i spomendana), Bisko ima vrlo zanimljivu mitsku i demonološku predaju, kao i usmenoknjiževne mikrostrukture (izreke i poslovice) i svadbene običaje, a svi će biti prikazani u ovom radu.

2. PREDAJE

Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Mogu se podijeliti na povijesne, etiološke, eshatološke, mitske i demonološke predaje te pričanja iz života. Predaje nastale na povijesnoj razini, poput povijesnih i etioloških predaja, najčešće se pripovijedaju kao kronikati (kratka priopćenja povijesnog sadržaja), a rijetko kao fabulati (predaje koje imaju razvijenu fabulu). Mitske i demonološke predaje pripovijedaju se kao memorati (susreti s onostranim bićima).³

Ovakve vrste priča bile su vrlo učestale među narodom, najviše zbog toga što se život prije uvelike razlikovao od života danas i bio je lišen mnogih izvora zabave koji su dostupni u ovo moderno doba. Priče o vilama i vješticama, strašenje raznim čudovištima i svakojaka praznovjerja jedni su od mnogih primjera predaja, a nisu zaobišli ni selo Bisko.

2.1. Mitske predaje

Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima su pripisane nadnaravne moći. Često im je razrađena fabula i, kao što je već spomenuto, pripovijedaju se kao memorati.⁴

Mnoga se vjerovanja vezuju uz vile, pripovijeda se kako su pomagale junacima, djevojkama pri tkanju ruha za udaju i mladenkama prijeći preko jezera u planinu i pomagale nejakim pastirima. Osim pozitivnih, vile su imale i neke negativne konotacije, kao predaje da su činile zlo ako bi im se netko zamjerio i izdao da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja.

³ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 33.

⁴ *Isto*, str. 62.

Uz vile, mitske predaje pripovijedaju i o povijesnim osobama a najčešće su idealizirani Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić.⁵

2.1.1. Vile

Prema mnogim kazivanjima, vile krase najljepši epiteti, primjerice, kako su to lijepe, mlade djevojke u bijelom, dugih i zlatnih vlasi. Najčešće vjerovanje je da vile obitavaju na planinskim uzvisinama i šumama daleko od očiju smrtnika. One su česta stvorenja u mnogim svjetskim mitologijama. U hinduističkoj i budističkoj mitologiji prikazane su kao apsare, a u grčkoj kao nimfe, odnosno mlade polubožice koje imaju obilježja vila. U Hrvatskoj postoji i pojam rusaljki, a to je slavenski naziv za vodene vile (vile jezerkinje), koje su po nekim drevnim predajama prerano preminule djevojke i žene. U južnoj Dalmaciji pojam rusaljki povezuje se s blagdanom Duhova te se još naziva i Rusalije.⁶

Različiti narodi imaju različita objašnjenja za vile. Po narodnoj predaji, za Hrvate su vile zatajena djeca Adama i Eve, koju su Adam i Eva pokušali sakriti od Boga te ih je Bog učinio nevidljivima. Po drugim predajama Eva je zatajila najljepše kćeri i zbog toga je Bog odredio da će one biti vile, da ih nitko ne može vidjeti. U obje predaje vile se povezuju s vjerom, a osim toga, Hrvati pripovijedaju i da su vile duše ubijenih i mladih djevojaka ili djece.⁷

U mnogim selima pojam vila poprimio je ponešto drugačije značenje. Pojavljivale su se noću i skrivale u planinama ili u seoskim dolovima, a često su se povezivale uz motiv konjske grive, koju bi one splele. Kazivačica pok. Marija Šimundža prepričala je dvije anegdote koje prikazuju poimanje vila u selu Bisku:

„Moja mater virovala je u vile, vištice i more. I rekla je da su moga dida, njezinog ćaću, zvale vile iz Mosora. I uporno su ga zvale „Jure, Jure“, a on nije zna šta da čini. Otiša je u popa i pita ga za pomoć. Pop mu je reka da kad ga zovu samo kaže „Šta očete?“ i da će one prestat. I tako je i bilo“, prepričala je kroz smijeh jer ona, jedna od rijetkih, nije vjerovala u te priče.

⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 429.

⁶ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 64.

⁷ Isto.

„Prije se plelo, prelo i vjerovalo da bi vile dale klupko pređe onome koga su volile, ali to se nije smilo odat. I tog klupka nikad ne bi nestalo, samo bi se plelo i plelo. I virovalo se da su vile uklete na sto godina. Da se ne smiju pokazivat. Ali da bi postojali doci u kojima bi one plesale kolo skrivene od svih. Bile su lipe, najlipše od svih, samo su imale magareće noge. Noćima bi dolazile konjima i plele im pletenice od grive...“⁸

U slavenskoj i hrvatskoj mitologiji vile su ljepotice, bajkovite i gotovo uvijek u dugim haljinama, bijelim ili plavim, duge, zlatne kose za koju se vjerovalo da nosi snagu i život, s modrim ili zelenim očima i ukrašene cvjetnim vijencima na glavi. One su gotovo idealizirane, milozvučnog glasa i izrazito hitre i vitke te su primjer prave ljepote.

2.2. Demonološke predaje

Demonološke predaje, kao što sam naziv nalaže, prikazuju susret s nečim demonskim, onostranim. Zbog prirode takvog događaja ovakav tip predaje u osnovi je osobni doživljaj. Najčešća demonološka bića su vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci⁹, čaratani, đavao (vragom se smatrao crni ovan ili crni pas), orko, mačić i mnogi drugi.¹⁰

2.2.1. Mora

U dalmatinskoj zagori učestala je predaja o morama. Sam naziv može se povezati uz pojam noćne more, baš zato što se ovakav oblik demonološkog bića pojavljuje isključivo noću i mori spavače. Mora može poprimiti svakojaka obličja te se provući kroz najmanje otvore. Noću napada ljude koji spavaju, guši ih, sjedi na njima, gnječi, grebe. Kazivačica pok. Marija Šimundža ovako je ispričala:

⁸ Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

⁹ „U Herodotovoj *Povijesti* spominje se pleme Neuri na dalekom sjeveru. Pripadnici toga plemena svake godine nekoliko su se puta pretvarali u vuka. Neki istraživači taj Herodotov zapis tumače kao vjerovanje toga plemena u vukodlake, a drugi istraživači smatraju da je Herodot pisao o drevnim slavenskim maskiranim običajima po kojima su mladići u skupinama hodali po naseljima noseći maske vuka.“ Marko Dragić, *Vuk u folkloru Hrvata*. Poznańskie Studia Slawistyczne 3. Adam Mickiewicz University Press, Poznań 2012., str. 45-59.

¹⁰ Marko Dragić, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*. Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split 2013., str. 203.

„More bi došle po noći, nisi im moga uteć. Prošle bi kroz ključanicu dok bi spava i sile bi na prsa i tako mučile koga god su tile. Moglo ih se rješiti samo ako saznaš ko je mora, onda bi te pustila na miru. Bojala bi se da ćeš je otkrit.“

Mora je zasigurno najupečatljiviji demonski lik narodnih predaja, a neke karakteristike su joj usko povezane s pojmom vještica

2.2.2. Vještice

Narodno vjerovanje nalaže da su vještice sklopile savez s đavolom, a utvrdile ga krvlju. To su činile tako što bi stvarna ženska osoba đavlu prodala dušu, a on bi joj u zamjenu dao natprirodne moći. Većinom su zamišljane kako jašu na metli i imaju grbu na leđima i dugi nos, ali i kako ulaze kroz ključanice i bludniče s đavolom, jedu djecu, spremaju ljubavne napitke, izazivaju bolesti, guše pri spavanju itd.¹¹

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi za vještice se kazivalo kako imaju zle oči i srce, a dušu đavolsku. Govorilo da lebde nad zemljom, da ne dotiču tlo i da ih se ne smije gledati u oči. Njih su se ljudi strašno bojali i držali se praznovjerja, a povezivalo ih se i s morama.

„Bila je jedna žena u selu, sva dica su je se bojala. Svi su govorili da joj noge ne diraju pod dok oda, da lebdi u zraku. A bila je neudata, živila je u kući sama, ljudi su svašta ružno izmišljali.“¹²

2.2.3. Manjinjorgo

Jedan od manje poznatih pojmova u narodnoj predaji je pojam manjinjorga. Zvao se još i maminjorga, manjinjergo, pakleni magarac, mačić, a prepričavalo se kako bi se noću pojavljivao pred ljudima i podvlačio im se pod noge, a onda, kada bi ga uzjašili, nosio ljude po selima i bespućima:

¹¹ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 81.

¹² Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

„Zva se Manjinjorgo, bija je nalik magaretu. Kad bi po noći neko sam šeta ulicom, doša bi Manjinjorgo i uvuka se ispod njega da ga uzjaši i onda bi ga cilu noć voda svugdi“¹³

3. USMENOKNJIŽEVNE MIKROSTRUKTURE

3.1. Izreke i poslovice

Poslovice, izreke i zagonetke su mikrostrukturna književna djela. „Poznavale su ih najstarije civilizacije. Poslovicom se prenosi višestoljetno i višemilenijumsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Paremiografija se bavi zapisivanjem poslovica. Paremiologija je znanost koja se bavi izučavanjem poslovica. Poslovice se izgovaraju u određenim prilikama i stoga ih je od svih usmeno-književnih oblika najteže zapisivati.“¹⁴

Izreke i poslovice stoljećima su bile jedan od važnijih elemenata jezika i komunikacije, a u narodu se običavalo koristiti izreke i poslovice kako bi se izreklo preneseno značenje da bi rečenica djelovala upečatljivije. Kazivačica pok. Marija Šimundža prisjetila se nekih iz svoje mladosti, koje su njoj prenijele njene bake i djedovi, a i koje je zapamtila kroz život.

Klekni drači pa joj plači.

U svakom selu sagradi kuću. (Imaj prijatelja).

Ko zlo čini, a u dobru se uva, meso mu se i bez ognja kuva.

Učini dobro, ne kaj se – učini zlo, nadaj se.

Sam čovik ko oboren dub.

¹³ Isto.

¹⁴ Marko Dragić, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.

Voli se za roge vežu, a ljudi za rič.

U tuđen oku vidi trn, a u svome ne vidi grede.

Di kipi tu srkni.

Svaka krava za se travu pase.

Uija vuk magare.

Čovik je ka rosa na listu, sunce ograna, rose nestane.

Odnija me đava ako mi se popiša po kući! (Misli se na djevojku koju sin oženi mimo očeve volje).

Mlado misli na smij, a staro na budućnost.

Brat mi mio koje vire bio.

Budali je more do kolina.

Šta blejiš kad te niko ne striže.

Kud će suza nego u (j)oko.

Sto uzroka jedna smrt.

Teško ovci koju runo smeta.

Bolje s pametnin plakat nego s ludin pivot.

Tele za tele, ako i nije šareno.

Kad nema mačke, miši u kući gopodare.

Boj se Boga, ali i onoga koji se Boga ne boji.

Vola odera, nož u repu slomija.

Čista zlata (h)rđa se ne vata.

Topac se i drače vata.

Ko ne može i konj mu ramlje.

Gonija lisicu istira vuka.

Koga su zmije ujidale, taj se i gušterice boji.

Od jednog udarca dub ne pada.

Udovica – tuđa polovica. Ko uzme udovicu jarac je na polovicu.

Svaka nova metla dobro mete.

Gledaj konja debeloga vrata i divojku kakva jun je majka.

Ni u moru mire, ni u žensku mire.

Do groblja u suzama, s groblja u očima.

(Misli se na ženu koja oplakuje muža, a već gleda u drugog).

Do groblja kuku, a s groblja drugu. (Isto se kaže i za muškarca).

Uz neredna muža i žena je ružna.

Ajme meni slabo mi je. A ma kakva san, dobro mi je.

Ko me neće nek u me ne kreće.

Ko me očenek mi nosi voće,

ko me ne voli nek me ne vodi.

Moja roba – moj dućan, komu oću tom i dam.

Dala sam mu i dat ću – i sinoć san i sa(d) ću!

U petak, slab početak.

Ko je noćas umra pokaja se. (Ako ujutro svane sunce)

Tuka bi te, a ne bi ti da plakat.

Volin te ko luk u očima.¹⁵

3.2. Zagonetke

Zagonetke su rečenice skrivenog značenja, pitanja ili zadatci koje treba riješiti da bi se odgonetnuo smisao. Tradicijska kulturna baština posebno je obogaćena zagonetkama, a to nije čudno, s obzirom da su zagonetke istovremeno i poučne i zabavne. Bile su način da se procijeni i nečija intelektualna zrelost. Nekih se zagonetki prisjetila i kazivačica pok. Marija Šimundža:

Dva druga bijeli ka' kost, a međ' njima crveni pivac. (zubi i jezik)

Na pašu ide sita, a doma gladna. (pastirova torba)

Na ognjištu sjedi, kuharica nije, prede, a prelja nije. (mačka)

4. CRKVENO-PUČKA BAŠTINA

U crkveno-pučkoj baštini blagdanima najbogatiji periodi su vrijeme oko Božića i Uskrsa, a značajni su i neki blagdani kroz godinu. Mnogi su se običaji zadržali već stoljećima, a to svjedoči i o snazi vjere hrvatskog naroda.

¹⁵ Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

4.1. Advent

Advent ili Došašće čine četiri nedjelje uoči Božića, a predstavljaju simboliku četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Prva nedjelja adventa je ona koja je najbliža svetkovini sv. Andrije. Ove četiri nedjelje razdoblje su posta, pobožnosti, molitve, mise te opće duhovne i tjelesne pripreve za doček Božića.¹⁶ Ne priliči u vrijeme adventa održavati svadbe i bilo kakve proslave.

Nekoliko je blagdana koji se tada posebno štiju, a to su blagdani sv. Barbare, sv. Nikole, Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije, sv. Lucije (u narodu sv. Luce) i sv. Tome.

Vrijeme Adventa obilježeno je ljubičastom bojom, odnosno bojom nade, a po kršćanskom vjerovanju vrijeme koje prethodi Božiću je vrijeme nadanja nanovom Isusovom dolasku na svijet.¹⁷

4.2. Sveta Barbara

Sveta Barbara slavi se 4. prosinca, dvadeset dva dana prije Božića. Sveta Barbara se smatra zaštitnicom mnogočega – radnika koji obavljaju opasne radove, štiti od nagle i nepripravne smrti, požara, groznice, groma, a i jedna je od svetaa zaštitnika u nevolji. Razdoblje od svete Barbare do Nove godine predstavlja božićno vrijeme u širem smislu, a ako se sagleda još šire, ono se proteže od blagdana Svih Svetih do Sveta tri kralja.¹⁸

Na blagdan svete Barbare običaj je, u nekim mjestima, da se u male posude sadi pšenica, a ovisno o tome koliko pšenica naraste daje se procjena kvalitete uroda i blagostanja sljedeće godine. Blagdan svete Barbare naziva se i Varin dan, a inspiracija za takav naziv zasigurno je običaj da se priprema „vara“. Možda je potekao i od samog imena svete Barbare (Barbara – Varvara – Vara). Prije Varina dana skupljala su se drva, a pastirice su ih slagale na hrpe, koje su se zvale Varine balice, i natjecale se koja će skupiti više bala. Nakon toga bi ih zapalile na kominu i na toj vatri se kuhalo. Kao i pšenica, vara je imala istu simboliku, predstavljala je obilje u idućoj godini. Vara se stavljala i u vodu i davala stoci, a pastiri bi je dobili uz pogačice

¹⁶ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414.

¹⁷ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 7

¹⁸ Marko Dragić, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 142.

i vino. Jela se tri puta dnevno na *Varin dan* i svi su je s radošću blagovali. Ovaj običaj još uvijek se zadržao u nekim krajevima, a najviše u Konavlima.¹⁹

4.3. Sveti Nikola

Sveti Nikola rođen je u Maloj Aziji u 4. stoljeću. Obitelj mu je bila kršćanska, a stric mu je bio nadbiskup u Miri te ga je on i zareديو. Sveti Nikola je na koncu i sam bio biskup, nakon smrti nasljednika njegovog strica. Kada su mu roditelji umrli, sav imetak je razdjelio sirotinji, a mnoge predaje i legende svjedoče o njegovoj dobroti. U jednoj od predaja pomogao je plemiću koji je izgubio sav svoj imetak i nije imao miraz za svoje tri kćeri. Sveti Nikola, kada je to čuo, tri je noć kroz plemićev prozor ubacivao vrećice sa zlatnicima. Nakon treće vrećice su ga otkrili, a on je zamolio plemića da to ostane tajna. Od tu ujedno i potječe tradicija potajnog stavljanja darova u čarape i čizme dobroj, a šiba neposlušnoj djeci.

Prema drugoj predaji, sveti Nikola je bio na putu za Svetu zemlju kada je krenula velika oluja i gotovo potonula brod. Tada je on zaprijetio valovima koji su se odmah i smirili. Time je postao zaštitnikom mornara i putnika. Sveti Nikola također je zaštitnik djece, neudanih djevojaka, siromaha, studenata, ribara, pekara, farmaceuta, zidara, trgovaca, tkalaca, zatvorenika, bolesnih i umirućih.²⁰

Sveti Nikola blagdan je koji je posebno drag djeci koja, zahvaljujući višestoljetnoj tradiciji, svoje darove dočekaju već u rano jutro 6. prosinca, kada se i slavi ovaj blagdan.

4.4. Bezgrješno začecje blažene Djevice Marije

Dva dana nakon blagdana svetog Nikole obilježava se blagdan Bezgrješnog začecja blažene Djevice Marije. Nju je Bog blagoslovio milošću sačuvanosti od istočnoga grijeha još od njenog rođenja. Zbog njezinog značaja, posvećuje joj se posebna pažnja tako da se u vrijeme Došašća održavaju zornice – rane jutarnje mise u čast blaženoj Djevici Mariji, Majci Božjoj. U nekim se mjestima na ovaj dan sadi pšenica, a u Kaštelima se njegovao običaj skupljanja maslina u krtole i njihovog nošenja u crkvu Gospi na poklon.²¹

¹⁹ Isto.

²⁰ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 6.-7.

²¹ Isto.

4.5. Sveta Lucija

Sveta Lucija iznimno je štovana svetica. „Rođena je 284. u Sirakuzi na Siciliji u imućnoj obitelji. Dok je bila djevojčica, otac ju je, nekom bogatom mladiću, obećao za ženu. Otac je ubrzo umro, a majka Eutihija teško se razboljela. Uzaludno su velik dio imetka potrošili na liječnike. Budući da nisu uspjele naći lijeka, Lucija i njezina majka krenule su na grob sv. Agate u Kataniju. Na grobu se Luciji ukazala sveta Agata i rekla joj da joj je majka ozdravila i da će Krist po Luciji proslaviti Sirakuzu. Lucija je odlučila svoje imanje razdijeliti siromasima. Stoga ju je njezin mladić prijavio da je kršćanka. Luciju su onda prisiljavali da se žrtvuje rimskim idolima. Odbila je ponudu rekavši da poznaje samo jednoga Boga, Stvoritelja neba i zemlje te da je Njemu najdraža žrtva pomaganje siromašnima i udovicama. Priznala je da je sve svoje podijelila siromašnima i da joj je preostalo da i samu sebe žrtvuje Gospodinu. Sudac joj je zabranio govoriti te joj se rugao zato što je rekla da iz nje govori Božji Duh te joj zaprijetio da će je na silu osramotiti u javnoj kući pa da će je ostaviti Božji Duh. Kad je sudac pokušao odvesti Luciju u kuću bludnica, jaram volova nije ju mogao maknuti s mjesta. Nakon što je nije tako uspio osramotiti, naredio je da je poliju vrelim uljem i smolom pa da je zapale. No vatra nije dolazila do nje. Sudac je potom dao da joj mačem probodu vrat. Prije smrti predvidjela je skoro smrt Dioklecijana i prestanak progona kršćana. Njezino predviđanje se vrlo brzo ostvarilo.“²²

Na spomendan sv. Lucije vrše se ophodi, darivaju dobra djeca, a zločesta simbolično kažnjavaju.²³

4.6. Badnjak

Božić je vrijeme dobre volje, mira, ljubavi i iščekivanja rođenja Isusa Krista. Nekad Božić nisu sačinjavali samo ukrasi i pokloni, nego duh dobrih ljudi i osjećaj zajedništva. Ususret Božiću najviše se obilježavao Badnji dan ili Badnja večer.

Badnjak je dan prije Božića i dan duhovnih i ovozemaljskih priprava za Božić. Na Badnjak su se, budući da je posni dan, pripremala nemasna jela, kao i danas bakalar, a osobito je bila raširena priprema pogača. „Poslovi su bili najčešće podijeljeni tako da su muškarci

²² Helena Dragić, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica. Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., 244.

²³ O tome više: Marko Dragić, *Hrvatski tradicijski adventski i božićni ophodi i običaji namijenjeni djeci. Dijalekti, jezična povijest i tradicija: Zbornik u čast Josipu Liscu. Sveučilište u Zadru; Matica hrvatska; Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Zadar, 2020, 235-237.*

pripremili drva i živinu za pečenje te većinom odmarali dok su žene kuhale, pripremale jela i kolače, čistile kuću.“²⁴ Badnju večer obilježavaju neke ritualne radnje. Najprije domaćin, starješina kuće moli krunicu zajedno s ostalim članovima obitelji. Nakon večere zadatak je domaćina unijeti u kuću tri badnjaka, odnosno debla stabala koja se zapale na ognjištu. Tri su badnjaka simbol Presvetog Trojstva, jednako kao i trojica, božićna svijeća. Prije nego se polože na ognjište, badnjake je trebalo blagosloviti svetom vodom. Prvi je badnjak ujedno najveći i najdeblji, a na njemu je urezan križ. On se polaže na desnu stranu, a druga dva po redu.

Kad se unesu badnjaci, moli se molitva za pokojne, a onda se unosi slama u kuću i razastire se po podu. Ovdje je slama očit simbol Isusova rođenja u jaslama. Na neki je način ona simbolizirala i plodnost budući da su se njome nakon Božića posipale njive i vrtovi, a stavljala se i kokošima jer se vjerovalo da će tako bolje nositi jaja. U siromašnijim krajevima, kao što je bilo Bisko, ljudi su se veselili sitnicama, a tako i moja baka, koja mi je kazala:

„Prije Božića svi su prvo tražili badnjake. Tri badnjaka, jedan tanki, jedan srednji i onaj najveći. To bi se stavilo u ognjište pa ih se škropi svetom vodom i vinom. Onda se zapale, gore do Nove Godine. Uvečer bi se slama rasprostrila po kući. Sićan se, kad san bila dite, jedva bi se čekala valjat u toj slami. Baš mi je drago da mi je to ostalo u sjećanju. Sva čeljad bi se skupila po toj slami. Navečer bi s išlo na misu“²⁵

Na misi ususret rođenju Isusa Krista, u crkvi svetog Mateja u Bisku, i dan danas se čuju pjesme koje se već stotinu godina pjevaju.

4.7. Božić

Božićni običaji su cjelina običaja u narodu koji počinju puno prije samog Božića, obuhvaćaju cijeli Advent i završavaju na Sveta Tri Kralja. Središnje su mjesto zimskih narodnih običaja koji se vezuju uz zimski solsticij i početak agrarne godine. U kršćanskoj tradiciji Božić je dan kada se slavi rođenje Isusa Krista, a svoje začetke nalazi još u rimskoj antici.²⁶ Na Badnju večer krene se na misu, ponoćku, a nakon ponoćke običaj je da se rodbina i znanci mirbože ili božićaju. Jedni drugima čestitaju Božić i razmjenjuju darove.

²⁴ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Etnografski muzej Split, Split 2004., str. 11.

²⁵ Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

²⁶ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. *EthnologicaDalmatica*, Split, 2004., str. 8

Na sam dan Božića običaj je jesti pršut, sudžuk, slaninu i razno meso, a pije se uglavnom vino. Mještani nakon ponoćke obilaze tuđe kuće, čestitaju i okrijepe se nekim zalogajem. Za ručkom je običaj da starješina kuće uz križanje nazdravi i komadić kruha umoči u vino i zatim ugasi božićnu svijeću.

„Nije prije bilo ka sad. Na Božić se ujutro išlo na misu, a nakon mise bi ručali sarme. Nisu se pekli kolači ka sad, nisu se imali di ni ispeć. Skupili bi se svi u kući i skupa blagovali, nije se ludovalo na Božić. Čestitali bi kome bi imali, ali nismo išli od kuće do kuće. Jedino bi uvečer momci išli u selo. Mi nismo. A bilo je lipo prije, ali drugačije nego šta je sad.“²⁷

4.8. Sveti Stjepan prvomučenik

Sveti Stjepan prvomučenik bio je prvi od sedam đakona, koje su ustanovili apostoli nakon Kristova Uzašašća. Lažno su ga optužili da je govorio protiv Mojsija, a kada je izveden na suđenje pred poganskim svećenikom, sveti Stjepan odgovorio je besjedom. To se nije svidjelo svjetini koja ga je izgurala izvan zidina Damaska i kamenovala ga. „Dostojanstveno podnoseći mučeništvo Stjepan je molio „Gospodine Isuse, primi duh moj!” Potom se bacio na koljena i povikao: „Gospodine, ne uzmi im ovo za grijeh!” Tada je usnio.“²⁸

Blagdan svetog Stjepana prvomučenika štuje se drugi dan Božića, 26. Prosinca. U narodu se još i naziva Stjepanovo, Stipanovo, Stipanja, Stipanje, Stjepanje, Stipandan, Stipandan Božićni, Stepandan, Stipajdan, Štefanje, Šćepandan itd.

Mnogi su se običaji njegovali u spomen na svetog Stjepana – Stjepanov kruh dijelio se siromasima, svećenici su škropili konje i njihovu hranu Stjepanovom vodom, u kalež se ubacivao kamenčić koji je simbolizirao Stjepanovo mučeništvo.

²⁷ Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

²⁸ Dragić, Marko. *Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Ethnologica Dalmatica 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., str. 38.

4.9. Sveti Ivan evanđelist

Dan nakon svetog Stjepana, tri dana nakon Božića, 27. prosinca, slavi se blagdan svetog Ivana, božićni Ivanjdan. Tada se blagoslivlja vino u crkvama, a oko vočki se stavlja božićna slama.²⁹

4.10. Nevina dječica

Treći dan od Božića obilježava se blagdan Nevine dječice. To je spomendan kada je Herod Askalonit zapovjedio da se pobiju sva djeca od dvije godine naniže, nadajući se da će tako pogubiti i Isusa.³⁰

U to vrijeme djeca bi išla od kuće do kuće i pozdravljala ukućane riječima: „Na zdravlje vam došla nevina dica“, a zauzvrat bi dobila kolače, jabuke, orahe, lješnjake. Na taj dan su majke i šibale svoju dječicu kao prisjećanje na Heroda koji je ubio svu djecu misleći da će među njima ubiti i Isusa.³¹

4.11. Silvestrovo

Sveti Silvestar bio je jedan od mnogih kršćanskih mučenika, a spomendan svetog Silvestra slavi se 31. prosinca. Taj dan se još naziva i Silvestrovo, u Dalmaciji Savistrovo. Obično se prikazuje u papinskoj odori, s mitrom ili tijarom, noseći biskupski štap i knjigu. Do njegovih nogu prikazuje se i bik, koji mu je posebna oznaka. Ponekad se pojavljuje i sa zmajem, a zmaj simbolizira slom poganstva za vrijeme njegova pontifikata.³² Silvestrovo prate mnogi vjerski običaji i obredi: mise, molitve, zahvalnice, škropljenje djece, životinja, dvorišta i štale. Na zadnji dan u godini zahvaljuje se Bogu na svim darovima protekle godine i prikazuju se molitve za sljedeću. U nekim mjestima, poput Murtera, običaj je da djeca skupljaju drva, stare

²⁹ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 8.

³⁰ O tome više: Marko Dragić, Sveta nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji. Ethnologica Dalmatica 28. Split, 2021., 51-73.

³¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 147.

³² Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 306.

košare i vrše, a onda se natječu tko je skupio više stvari za potpalu. Na večer svetog Silvestra upalio bi se oganj i oko njega bi se okupilo cijelo selo, veselili bi se i pjevali.³³

4.12. Nova godina

Nova godina, koja se još naziva Mlado lito, Mali Božić ili Počelo, u hrvatskoj tradicijskoj kulturi slavi se s noći Silvestrova na 1. siječnja. Obavezno je čestitanje rukovanjem i ljubljenjem u oblike uz riječi *Na dobro vam došla Nova godina*. Ponegdje se zadržao običaj da se za Novu godinu blagoslovi puk, a taj blagoslov svećenik pjeva na kraju pučke mise tog dana.

„Blagoslovom svećenik moli Boga da ga usliši i blagoslovom sve utiši, da digne svoju desnicu i brani Crkvu zaručnicu, ujedini sve kršćane. Svećenik moli blagoslov i za splitskoga biskupa, za sve svećenike i koludrice i ostale sve divice; poglavare, vojvode, vojnike, pješake, konjanike; putnike, mornare i trgovce da pomognu uboge; težake; sve ostale muške glave, navlastito, bolesnike, nevoljne uboge; tamničare; naš hrvatski narod cili; zemlju, vodu, zrak i vjetar da ne čine puku škodu; mora, brda, polja, gore; sve potoke, rijeke i otoke; svu živinu i pčelice mlade. U blagoslovu svećenik moli Boga da puk zaštiti od gladi i rata te mu dade zdravlja i radosti.“³⁴

4.13. Vodokršće (Sveta tri kralja)

Blagdan Sveta tri kralja obilježava završetak božićnih blagdana, a slavi se 6. siječnja. Nekad se nazivao blagdanom Tri mudraca od istoka, a danas ima još i nazive Bogojavljenje i Vodokršće. Simbolika tog naziva potječe iz crkvenog običaja blagoslivljanja vode koja se čuva u kućama do idućeg Vodokršća. Njome domaćin po potrebi može blagosloviti ukućane, stoku i imanje. „Hrvatska kršćanska obitelj na Sveta tri kralja ne smije biti bez blagoslovljene vode

³³ Isto, str. 307.

³⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 148.

koja se posvećuje u crkvi ili pred crkvom uoči ili na Sveta tri kralja. Ta se voda u narodu još naziva *kršćena* i sveta voda.³⁵

Sveta tri kralja bili su pobožni mudraci i kraljevi, a predajom su prozvani Gašpar, Melkior i Baltazar i, opazivši zvijezdu, krenuli su u pozragu za novorođenim kraljem kako bi mu se poklonili. Putovali su iz tri različita smjera, ne znajući jedan za drugog, a sastali su se pred Jeruzalemom. Tada je običaj bio darivanje tamjanom, zlatom, i mirisnom pomašću, a to su mudraci i ponijeli kao dar za Isusa Krista, novorođenoga Sina Božjega.³⁶

Sveta tri kralja obilježavaju se obredima i pjesmama. Neki se narodni običaji ponavljaju na više blagdana te su se tako na ovaj blagdan palile svijeće kao i na Badnjak, Božić i Novu godinu. Osim toga, jela se ista hrana, molile su se iste molitve, a i u crkvi su se pjevale iste pjesme. Posebno je važan običaj da se na taj dan *raskiti* božićno drveće.

4.14. Pokladi

Razdoblje od dana nakon Sveta tri kralja, 7. siječnja, sve do Čiste srijede je razdoblje poklada ili karnevala. „*Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade.*“³⁷

Ono što je najupečatljivije u vrijeme poklada jest maskiranje ili, kako narod kaže, maškaranje. Taj običaj potječe još iz pretkršćanskih vremena. Mladi bi se maškarakali tako što bi išarali lice, na njega stavljali svakojake krpe ili čarape, muškarci bi se oblačili u žene (ili obratno) pa bi išli od vrata do vrata i tako neprepoznatljivi tražili darove. Obično bi su bili jaja i suho meso, a kasnije bi te darove među sobom podijelili.³⁸

U utorak, dan prije Čiste srijede, najveći je ophod maškara, a tada su se svi maskirali u zastrašujuće maske i razne odjevne rekvizite koji su proizvodili buku i galamu, koristili su zvona privezana oko struka, pjevali su pjesme, zbijali šale. Na taj način se otjerivalo demone

³⁵ Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 98.

³⁶ *Isto*, str. 97.

³⁷ Dragić, Marko. *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croaticaet Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 156.

³⁸ *Isto*, str. 158.

od domova i štala, odnosno od ljudi i stoke.³⁹ Maškare se i tada darivalo, a ukoliko ne bi dobile nikakav dar, običavale su prosipati lug po ukućanima.

4.15. Cvjetnica

U vrijeme korizme najvažniji blagdani su Cvjetnica i Veliki tjedan. Cvjetnica se još naziva i Cvjetna nedjelja ili Cvitnica, nedjelja pred Uskrs. Dan prije Cvjetnice običaj je brati proljetno cvijeće koje se ujutro stavljalo u vodu da bi se umivalo time.

„Svaku subotu prije Cvitnice išlo bi se brat ljubice, a ako ih nije bilo onda bi se brali maslačci. To se sve skupljalo da bi se sutradan nakon mise moglo u tome umit. Nama je ka dicit to bilo posebno drago, svakom ženskom djetetu. I dan danas se zadržava taj običaj, to mi je baš drago“⁴⁰.

Cvjetnica je kršćanska svetkovina koja je uvod u Veliki tjedan, a slavi se u nedjelju prije Uskrsa. U spomen na Isusov dolazak u Jeruzalem, kada su ljudi skupljali palmine i maslinove grančice i išli mu u susret, u kršćanskoj kulturi zadržao se običaj donošenja maslinovih grančica u crkvu na svetkovinu Cvjetnice. Umjesto masline u nekim se mjestima nosi lovor, tisovina ili šimšir.⁴¹

4.16. Sveto trodnevlje

Na Veliki četvrtak prestala bi zvoniti crkvena zvona i ne bi zvonila sve do Velike subote. Veliki četvrtak bio je dan kad se jelo zelje, koje su žene brale po poljima, i beskvasna pogača. Na Veliki petak kroz jutro nije se smjelo ništa raditi, osim popodne, u skladu s vjerovanjem da je na taj dan pokopan Isus Krist. To je bio dan „zapovidnog posta“.

Tada bi se bojala jaja i to na poseban način:

³⁹ Isto, str. 158.

⁴⁰ Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku

⁴¹ Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 157.

„Nije tada bilo nikakvih umjetnih boja, tribalo se znat snać, a mi smo svi jaja bojali u tamno crveno jer smo koristili kapulu. Moglo se dobit i druge boje, sve ovisi koja se biljka stavi“⁴²

Na Veliki petak obavlja se drevni obred barabananja. Nakon što bi se otpjevao Gospin plač u potpunom mraku crkve nastao bi *baraban*. To je naziv za lupanje štapićima baturikama po klupama kako bi nastala velika buka koja bi trajala nekoliko minuta. Na taj se način puk sjećao Kristova bičevanja.⁴³

„Hrvatski katolički puk pratile su molitvene pjesme od rođenja pa do smrti. Međutim, svakim danom one se gube, još se mogu čuti od nekih starijih ljudi, koji se obično ne sjećaju molitve u cijelosti.“⁴⁴

Veliki petak je spomendan Isusove muke i smrti, a tijekom obreda Velikog petka pjeva se Gospin plač:

„Crkvica se gradi,

tamjanom se kadi.

U njoj Gospa kleči,

’svega srca ječi.

Njoj dolazi sveti Pere,

pa je pita: „Što ti radiš, draga Gospe?“

„Imala sam sinka,

jedinka po polju je hodio,

zlatnu krunu nosio.

Tukoše ga Židovi,

zlatnu krunu skinoše,

⁴² Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku

⁴³ Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 165.

⁴⁴Marko Dragić, *Stolačka katolička usmena lirika*, Stolačko kulturno proljeće, XII, Stolac, 2014., str. 128.

trnovu napinjaše.

Kuda krvca kapala,

tuda ruža cvatala.

Vjenčići vijoše, kicoše, kicoše.

Bog sam govorio:

'Ko ovu molitvicu molio,

uveče ligajući, ujutro ustajući,

tri bi duše spasio.

*Prvu očevu, drugu majčinu, treću sam svoju.*⁴⁵

Velika subota još se zove i Bijela subota zbog toga što se tada trebalo dobro umivati, oprati se i očistiti. Tog dana djevojke i žene bi uređivale domove i dvorišta, a muškarci bi istjerali stoku na pašu. Na Veliku subotu išlo bi se na misno slavlje i nosila bi se hrana na blagoslov, a ta blagoslovljena hrana blagovala se za zajednički uskršni doručak.

4.17. Uskrs

Uskrs je najveći i najvažniji kršćanski blagdan koji predstavlja Isusovu pobjedu nad smrću i naše otkupljenje. Još od 2. Stoljeća Uskrs se slavi jednom godišnje, između 21. ožujka i 25. travnja, nakon prvog proljetnog punog mjeseca.⁴⁶

Na Uskršnje jutro običaj je ići na misu, a nakon mise blagovati hranu koja je blagoslovljena. U nekim mjestima običaj je sedam puta se prekrstiti i izmoliti molitvu Gospi:

Daj mi Gospe dobar dar

Daj mi Gospe dobar dar,

⁴⁵ Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Titius, 3., Split, 2010., str. 142.

⁴⁶ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 176.

kazat ću ti dobar glas,

od Isusa Sina Tvog.

Jutros Ti je uskrsnija,

s desne strane Ocu sija.

Ostavija je krvcu na lozici,

tilicu na pšenici,

svičiću na pčelici.⁴⁷

I u selu Bisku običaj je bio kao i drugdje, posebno je važan bio uskršnji doručak.

„Za Uskrs bi se nakon mise svi skupili i pojeli po jedno blagoslovljeno jaje. Blagoslovili bi i sol pa bi sva jaja prvo malo osolili. Mi sad odnesemo i sirnice, al ko je toga ima prije. Nosili smo jaja i kruv. I ulje i tu sol. Moga si ponit još šta god, al nije valjalo ni pritrpat krto, tribalo je to nosit do crkve. Ta uskršnja jutra meni su bila posebno draga, uvek mi je najdraži bija Uskrs“⁴⁸

4.18. Sveti Ivan Krstitelj

Sveti Ivan Krstitelj vrlo je istaknut blagdan u kršćanstvu, a posebice je bogat folklornim običajima. Slavi se 24. lipnja, a temeljno obilježje Ivandana u Hrvata nekoć je bilo paljenje ivanjskih krjesova pored domova, na raskrižjima i na uzvisinama uz naselja, a u narodu su se krjesovi još nazivali i svitnjaci. Tradicionalno su se palili u vrijeme zvonjenja Zdravo Marije. Osoba koja pali svitnjak bi se prvo prekrstila i posula ga blagoslovljenom soli i izmolila Vjerovanje ili Očenaš.⁴⁹

U Bisku se palilo sijeno na guvnima, poljima, u dvorištima. Svi seljani bi se okupili i skakali preko svitnjaka. Vjerovalo se da onaj koji preskoči vatru pobjeđuje demone jer su vatra i plamen u kršćanstvu simbol za mučeništvo i vjerski žar, ali i za pobjedu svjetla nad tamom.⁵⁰ Djevojke su za to vrijeme brale cvijeće i, kidajući latice, proricale voli li ih njihov odabranik ili ne.

⁴⁷ Isto, str. 176.

⁴⁸ Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

⁴⁹ Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Croaticaet Slavica Iadertina 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. 282.

⁵⁰ Isto, str. 280.

4.19. Sveti Matej

Sveti Matej zaštitnik je sela Biska, a slavi 21. rujna. Kao i u mnogim drugim selima, taj dan je bio prigoda za upoznavanje mladih koji su stasali za brak, ali i za druženje i iskazivanje zahvalnosti dragom Bogu što budnim okom čuva to malo selo.

„Budili bi se rano u zoru, kao i inače, ali na dan sveca ne bi se radilo. Ja bi već večer prije bila uzbuđena zbog sutrašnjeg derneka. Ujutro bi se djevojke uredile u svoje najbolje traveše, iako smo tada svi bili siromašni. Učiteljeva dica bila su bogatija pa su imale uvijek najlipšettraveše. Ali nije to tada stvaralo razlike među nama... Doručkovali bi, a nakon toga cila obitelj je išla na svetu misu. Nakon mise mladi bi se okupili oko štandova, plesalo bi se kolo, momci bi igrali s curama. Bilo je nekih koji bi curu čak i plesnili kad bi ih odbila za plesanje. Onda bi neki momci uzeli i grotulje, jabuke, neke slatkiše. To su bili probušeni orasi nanizani na jedan špag, a momci bi darovanjem grotulja seoskim curama simoblizirali prošnje, pitali bi njihovu ruku. Slavlje bi se nastavilo tijekom cijelog dana, a navečer bi se okupljali oko komina i svi zajedno prepričavali događaje koji su obilježili taj dan. Mene je jednom prilikom zaprosilo pet momaka, imala sam pet grotulja, al sam svih pet odbila.⁵¹

Kako to i inače biva, nakon prošnje, zaruka, slijede i svatovi. Ni Bisko nije pošteđeno tradicije koja se proteže kroz cijelu Cetinsku krajinu.

4.20. Svadbeni običaji

Svi oni sretni momci koji su se za sv. Mateja ohrabрили pitati za ruku djevojke koja im je najmilija i na koncu je uspjeli pridobiti, sada su se morali pripremiti na *silo*. To je bio događaj koji se održavao u kući djevojke koju su isprosili. Momci bi se poredali, a sretna djevojka je mogla birati. Pri odabiru svoje mišljenje dali bi i njezini roditelji, ponekad i rodbina, ali na koncu odluka je bila na djevojci. Odabranik je sad bio njezin momak, ali ne i zaručnik. Da bi

⁵¹ Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

postao zaručnikom, momak bi s muškim članom obitelji, ocem ili ujakom, posjetio tu istu djevojku i njezinog oca pitao za dozvolu za brak. Na dan vjenčanja djevojka bi se zatvorila u sobu s drugim curama i čekale bi svatove. Mladoženja bi joj pjevao i čekao ju da izađe. Ti običaji nisu se ni danas znatno promijenili.

„Za svate se govorilo da su pirničari, oni bi se svakako natjecali, to se zvalo pripivavanje. Svati od momka nadmetali bi se sa svatovima od cure, Često bi to bilo pogrdno i uvredljivo, a šta uvredljivije to bolje. Kad bi Bišćani išli u svatove u Vojniće, pivali bi ovako:

Došli su nam sa sri Biska gosti

Oko kuće okupiti kosti

Time se mislilo na pase, a Bišćane su pogrdno uspoređivali s njima. Tad smo svi bili siromašni, kuće su bile trošne i jadne, nije se tad puno ni imalo“⁵²

Često se pjevalo upravo i o toj bijedi u kojoj su svi živjeli u to vrijeme. Djevojke su vedrom pjesmom i ironijom pokušavale dočarati situaciju u kojoj su se našle. Bile su rasprostranjene i kratke pjesme kojima se hvalila ljubav i ljepota djevojaka.

U ovoj kući nisan nikad bila,

Da san znala kako je kruva bi ponila

Majko mila di si me ovo poslala,

U sve jade ja san upala

Svekrva mi litru vina donila

Lipi dar da joj ljubin sina

Svekrvice, kad me ne bi dala

⁵² Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku

Sin ti umra, ćer se ne udala

*Susrela san svekrvu na vodi
A kakva je Bože oslobodi*

*Da si mala kolik' zrno prosa
Uvik bi te u džepiću nosa*

*U mog lole crne oči male
Pune su mu ljubavi i šale*

*Ako si me lole ostavija
Nisi moja prilika ni bija*

*Ostavi me lole, neka, neka
Drugi lola jedva je dočeka*

5. ZAKLJUČAK

Bogatstvo svakog naroda leži upravo u njegovoj tradicijskoj kulturnoj baštini. Tradiciju treba njegovati i održavati, jer njezinim gubitkom gubi se i sami identitet naroda, sve ono što ga je oblikovalo i što ga čini. Svako mjesto ima svoje posebne običaje i svoje načine na koje čuva vjeru i vrijednosti. Ti običaji protežu se kroz godinu i zbivaju na određene dane, a mogu se podijeliti na pučke i one crkveno-vjerske. Oni se često i preklapaju, odnosno pučki običaji prate one crkveno-vjerske.

Ključne figure u očuvanju tradicije svakako su naše bake i djedovi, odnosno stariji ljudi, koji su svjedoci nekih drugačijih vremena i čija je usmena predaja riznica bogatstva koje polako nestaje. Iako se mnoga njihova vjerovanja čine vrlo nestvarna, važno je upijati ih s poštovanjem, ali i s tračkom sumnje da je, možda, nekad stvarno sve bilo onako kako oni pamte. Vile, vještice, more, sve to zvuči kao neki sasvim drugačiji svijet iz bajke, ali našim precima to je bila stvarnost i njihova stvarnost čini našu tradiciju.

LITERATURA

1. Asturić, Marina, *Veliki tjedan u bročanskoj-stonskoj kulturnoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica*, 26 (1). Split, 2019., 67-96.
2. Badurina, Anđelko (1990). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
3. Barać, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini širokobriježskoga kraja*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 10/2, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 375.-385.
4. Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školskknjiga, Zagreb, 2013.
5. Braica, Silvio, *Božićni običaji*. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004.
6. Braica, Silvio, *Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja*, Etnografski muzej, Split, 2003.
7. Dragić, Helena. *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., 235.-252.
8. Dragić, Marko. *Sveta nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji*. *Ethnologica Dalmatica* 28. Split, 2021., 51-73.
9. Dragić, Marko. *Hrvatski tradicijski adventski i božićni ophodi i običaji namijenjeni djeci*. *Dijalekti, jezična povijest i tradicija: Zbornik u čast Josipu Liscu*. Sveučilište u Zadru; Matica hrvatska; Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Zadar, 2020, 227-245.
10. Dragić, Marko. *Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica* 27 (1). Split, 2020., str. 37.-84.
11. Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. 275-329.
12. Dragić, Marko. *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Split, 2018. 37. – 66.
13. Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
14. Dragić, Marko. *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 14 (2), Zagreb, 2016. 259-281.

15. Dragić, Marko. Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
16. Dragić, Marko. Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303-323.
17. Dragić, Marko. Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.
18. Dragić, Marko. Stolačka i neumaska suvremena paremiografija, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.
19. Dragić, Marko. Stolačka katolička usmena lirika, Stolačko kulturno proljeće, XII, Stolac, 2014., str. 125.-178.
20. Dragić, Marko. Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije, Kulturni sabor Zagore, Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore. Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split 2013., str. 195-227.
21. Dragić, Marko. Vuk u folkloru Hrvata, Poznańskie Studia Slawistyczne 3. Adam Mickiewicz University Press, Poznań 2012., str. 45-59.
22. Dragić, Marko. Velike poklade u folkloristici Hrvata, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155-188.
23. Dragić, Marko. Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna proučavanja porječja Krke 3., Split, 2010., str. 123-174.
24. Dragić, Marko. Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
25. Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
26. Dragić, Marko. Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
27. Jurilj, Zorica. Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini. Ethnologica Dalmatica, vol. 25, br.1, 2018. 5-35.
28. Kekez, Josip. *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod uknjiževnost*, IV. Poboľjšanoizdanje, Globus, Zagreb, 1986.
29. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.

30. Kelava, Josipa. Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja. *Croaticaet Slavica Iadertina*, 13 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2018. 157-171.
31. Kelava, Josipa. 2017. Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja. *Ethnologica Dalmatica*, 24 (1). Split: Etnografski muzej, 5-21.
32. Kelava, Josipa. 2016. Advent u tradicijskoj kulturi posušškoga kraja, Motrišta, 92. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 62-72.
33. Vojinović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić, *EthnologicaDalmatica* 26, Split, 2019, 1-23.

Sažetak

Skup običaja i tradicija u povijesti nekog naroda čini tradicijsku kulturnu baštinu. I materijalna i nematerijalna baština predstavljaju bogatstvo naroda u svojoj različitosti i posebnosti, a njezinim očuvanjem održava se i čuva kulturni identitet. Ona se prenosi s generacije na generaciju i time kulturno i duhovno obogaćuje narod. Mnogo je običaja koji su se izgubili, ali i onih koji su se ipak duboko ukorijenili u svakodnevne živote ljudi. U ovom radu navode se godišnji narodni običaji u selu Bisku, u okolici Trilja, a osim pučkih, obrađuju se i oni običaji vezani uz crkvene blagdane kao što su Advent, Sveto trodnevlje i Uskrs, kao i spomendane svetaca koji se slave u selu Bisku. Rad prikazuje i razne narodne predaje, mitske i demonološke, a dotaknuo se i usmenoknjiževnih mikrostruktura. Osim općih podataka o običajima i predajama, u radu je prisutan i osobni pogled na čitavu tradiciju, a zasniva se na iskazima kazivačice pok. Marije Šimundže. Zahvaljujući njoj, običaji su poprimili zanimljivije obličje i činili se malo bliži i stvarniji.

Ključne riječi: Bisko, tradicija, običaji, predaje, crkveno-pučka baština.

ETHNO-PHILOLOGICAL HERITAGE OF BSKO, NEAR TRILJ

Summary

Collection of customs and traditions in the history of a nation is what makes a traditional cultural heritage. Both material and non material heritage represent the wealth of a nation in its dissimilarity and authenticity, and protecting it means keeping a nation's cultural identity. It is passed on from generation to generation and enriches people both culturally and spiritually. There are many customs which are lost, but also those which are deeply rooted in people's everyday lives. This paper covers annual customs of village Bisko, near Trilj, and other than the customs of the folk, it covers church holidays such as Advent, Holy three days before Easter and Easter, as well as memorial days of certain saints that are celebrated in Bisko. This paper shows folklore, both mythological and demonological, as well as microstructures of oral literature. Besides the general facts about customs and traditions, this paper offers a personal view of the whole tradition, and it is based on the statements of the late Marija Šimundža. Thanks to her, the customs seem more interesting and real.

Key words: Bisko, tradition, customs, folklore, church and folklore heritage.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MARINA STRUKAN, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRVATSKOG I ENGLJSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 23. 9. 2021.

Potpis Marina Strukan

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	MARINA STRUKAN
NASLOV RADA	ETNOFILOLOŠKA BAŠTINA U BISKU kod TRILJA
VRSTA RADA	ZAVRŠNI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	FILOLOGIJA
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	MARKO DRAGIĆ, prof. dr. sc.
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. LUCIJANA ARMANDA ŠUNDOV, doc. dr. sc. 2. NIKOLA SUNARA, dr. sc. 3.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskeg rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

SPLIT, 23.9.2021.

mjesto, datum

Marina Strukan

potpis studenta/ice